

УДК [343.98:343.611] (477)

РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНИХ ВБИВСТВ З МОТИВІВ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ ЧИ РЕЛІГІЙНОЇ НЕТЕРПИМОСТІ: ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТА ОПТИМІЗАЦІЇ

Галагурия Є.Л., ад'юнкт
відділу організації освітньо-наукової підготовки
Харківського національного університету внутрішніх справ

Стаття присвячена дослідженню питань щодо розслідування слідчим умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості. Акцентується увага на використанні криміналістичної характеристики у підвищенні результативності розслідування дослідженої категорії.

Ключові слова: розслідування, вбивство з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, слідчий, криміналістика, кримінальне провадження.

Статья посвящена исследованию вопросов по расследованию следователем умышленных убийств по мотивам расовой, национальной или религиозной нетерпимости. Акцентируется внимание на использовании криминалистической характеристики для повышения результативности расследования исследованной категории.

Ключевые слова: расследования, убийство по мотивам расовой, национальной или религиозной нетерпимости, следователь, криминалистика, уголовное производство.

Halahurya Ye.L. INVESTIGATION MURDER FOR REASONS OF RACE, NATIONAL OR RELIGIOUS INTOLERANCE: WAYS IMPROVEMENT AND OPTIMIZATION

The article investigates issues concerning investigations investigating murders for reasons of race, national or religious intolerance. Attention is focused on forensic characteristics used in improving the efficiency of investigation explored category.

Key words: investigate, murder on the grounds of racial, ethnic or religious intolerance, investigator, criminalistics, criminal proceedings.

Постановка проблеми. Найбільш суспільно небезпечними з кримінальних правопорушень проти життя і здоров'я людини є вчинення умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості. Припинення, розкриття та розслідування цієї категорії злочинів пов'язані з великим обсягом діяльності слідчих у взаємодії з оперативними підрозділами, громадськістю, засобами масової інформації та інших органів місцевого самоврядування. У сучасних умовах надзвичайно актуальним постає питання удосконалення та оптимізації процесу розкриття і розслідування фактів щодо вчинення умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості [1, с. 5].

Ступінь розробленості проблеми. Окремі аспекти розслідування злочинів, що вчиняються на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі, досліджувалися численними авторами. Серед них: Ю.М. Антонян, У.Н. Ахмедов, К.М. Бабіченко, І.М. Білоус, М.Д. Давітадзе, А.М. Зюков, В.С. Капіца, О.М. Коршунова, М.О. Ларкін, А.Ф. Мінекаєва, Р.А. Халілев, О.В. Холопов, О.В. Шлегель, Л.Г. Шнайдер, Н. Дрьоміна-Волок, І. Осика, В. Канюс, Є Корж, О. Лемешко, Т. Лемешко, І. Гора, Ю. Тіщенко, А. Савченко та інші. Водночас зазначена проблематика є багатоаспектною, її доцільно продовжувати з урахуванням досліджень вчених та потреб практики.

Метою статті є напрацювання шляхів вдосконалення та оптимізації розслідування умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості.

Виклад основного матеріалу. Розслідування умисних вбивств, що вчиняються на ґрунті расової, національної чи релігійної

нетерпимості має низку особливостей, які відрізняють організацію розслідування даної категорії злочинів від інших злочинів проти життя та здоров'я, які необхідно враховувати слідчим у своїй діяльності. Криміналістична характеристика умисних вбивств, що вчиняються на ґрунті расової, національної чи релігійної нетерпимості, суттєво відрізняється від інших, а значить і має суттєві відмінності в організації розслідування та доказування. У той же час загальним для цих злочинів є мотив вчинення злочину – расова, національна або релігійна нетерпимість.

За дослідженням, криміналістична характеристика є джерелом визначальних (відправних) даних для організації роботи слідчого у конкретних кримінальних провадженнях, інформації для більш обґрунтованого визначення основних напрямків розслідування, висунення версій, встановлення мотивів і цілей злочину, а також вирішення ряду інших складних питань у процесі запобігання, розкриття і розслідування злочинів. Саме цими обставинами обумовлений той факт, що криміналістична характеристика є первинним елементом окремих методик розслідування [2, с. 15]. При розслідуванні насильницьких злочинів, вчинених на ґрунті нетерпимості, найбільш часто зустрічаються наступні формулювання мотивів: неприязнь до осіб неслов'янської зовнішності (з явними ознаками особи кавказької національності); домогтися суспільного резонансу і розпалювання міжнаціональної ненависті і ворожнечі з метою дестабілізації обстановки у країні; відчуваючи ненависть і почуття ворожнечі до людей іншої раси неслов'янського походження; дії, спрямовані на збудження ненависті; належність

потерпілих до іншої національності або їхня прихильність до іншої ідеології. Щодо мотивації «скінхедів» у практиці правоохоронних органів Російської Федерації зустрічалося таке формулювання: «неповнолітні, чий світогляд про власну перевагу як представників російської національності над іншими народностями, сформувалися під діями націоналістичних ідей про виключність осіб російської національності (слов'ян) і неповноцінності осіб неслов'янського походження, пропаганді серед молоді неформальних націоналістичних об'єднань, у тому числі представниками молодіжного неформального руху «скінхедів» шляхом розповсюдження друкованої, аудіо-, відеопродукції, а також розміщення відповідних текстів і зображень у комп'ютерній мережі Інтернет на різноманітних сайтах націоналістичної направленості...» [3].

Мотив нетерпимості може формуватися різними шляхами, у залежності від особистого досвіду кожної окремої особи. У випадку з неповнолітніми це може бути ідеологічна обробка з боку лідерів націоналістичних угруповань, старших товаришів, друзів тощо. Багато залежить від настроїв у родині та у близьких людей. Це може також бути власний досвід. Наприклад, у Запорізькій області чоловік, якого, на його думку, безпідставно побили особи кавказької національності у місті Севастополі, змінив своє ставлення до вихідців з цього регіону і став виношувати план помсти. Після повернення до рідного міста він став пропагувати неприязне ставлення до осіб кавказької національності і підмовив знайомих на знищення майна (торговельного павільйону), яке належало вихідцю з кавказького регіону [4]. В іншому випадку дівчина, у якої, за її словами, у житті був випадок, коли на неї напала та ледве не згвалтувала група чоловіків вірменської національності, а в іншому випадку під час конфлікту у поїзді метро її та її друга вдарили ножем чоловік негроїдної раси [5].

Слідами злочину, що свідчать про мотив нетерпимості є: висловлювання расистського чи іншого змісту, що відображають нетерпимість до представників іншої раси, національності, релігії тощо, наявність надписів, малюнків (у т.ч. графіті), які принижують національні, релігійні або інші почуття чи свідчать про те, що певний акт вчинили представники певного угруповання. Джерелами фактичних даних про ксенофобські настрої, висловлювання та дії конкретної особи можуть бути показання друзів, знайомих або сусідів; журнали, книжки, які читає підозрюваний, музика, яку він або вона слухає, фільми, які дивиться, Інтернет-сайти, які відвідує. Про належність особи до певного радикального угруповання інформацію може бути отримано з баз даних органів внутрішніх справ, які ведуть облік членів скінхедівських чи інших екстремістських (наприклад, неонацистських, націоналістичних) угруповань. Певну інформацію може дати освідчення особи, яка може мати татування, притаманні скінхедівській субкультурі або націоналістичним організаціям. Про настрої підозрюваного можуть свідчити й інші дії, такі як, наприклад, здійснення написів або зображень нацистського чи расистського характе-

ру (наприклад, свастики) на стінах, столах, лавках перед або після нападу.

Повертаючись до специфіки мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості за нормами КК України, варто констатувати про непоодинокі випадки неправильного встановлення таких мотивів у практиці національних правоохоронних органів і суду, що викликає неабияке занепокоєння у міжнародній спільноті. Зокрема, у звіті щодо моніторингу правового реагування України на злочини, вчинені з мотивів упередження (2014 р.), було зазначено, що зазвичай міліція від самого початку не проводить розслідування таких злочинів, а українські міліціонери не навчені ані розпізнавати упередження (як мотив вчинення злочинів), ані належним чином розслідувати такі злочини [6]. З огляду на це вважаємо, що, зокрема, умисне вбивство, вчинене з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості (п. 14 ч. 2 ст. 115 КК України) кваліфікують тоді, коли винний прагне продемонструвати людську неповноцінність потерпілого, через належність останнього до конкретної раси, нації (національності) чи етнічної групи або релігійної конфесії (віровчення) та внаслідок цього виявляє своє упереджене, ненависницьке ставлення до нього. Підвищена суспільна небезпека цього виду умисного вбивства зумовлена посяганням не тільки на життя особи, а й на гарантовану ст. 24 Конституції України рівність прав і свобод людини та громадянина, незалежність від її раси, кольору шкіри, релігійних переконань, етнічного походження, за мовними або іншими ознаками тощо.

Для застосування п. 14 ч. 2 ст. 115 КК необхідно встановити конкретний спеціальний мотив з тих, що перелічені у кримінальному законі, або їх сукупність. Такий мотив може поєднуватися з іншими спонуканнями (помста, корисливість, хуліганські мотиви), у той же час він має серед них домінувати. Домінуючим спонуканням у цьому випадку виступає прагнення винної особи вчинити фізичну розправу з потерпілим у зв'язку з його расовою чи національною приналежністю або релігійними переконаннями, тим самим принизити честь і гідність певної раси, нації або конфесії. Сюди також відноситься бажання спровокувати або розпалити національну, расову чи релігійну ворожнечу та ненависть, продемонструвати шовіністичний світогляд або ксенофобію щодо всіх інших чи конкретних груп людей (наприклад, викликати шляхом умисного вбивства загострення міжнаціональних чи міжконфесійних стосунків, масові заворушення і т.п.). Це може бути також помста потерпілому за його незгоду підтримати націоналістичну або релігійну дискримінацію.

Умисне вбивство з мотивів релігійної нетерпимості, як правило, передбачає міжособистісні неприязні стосунки, зумовлені непримиримістю до представників іншої конфесії (цей вид умисного вбивства може поєднувати у собі елементи національної та расової ворожнечі). Релігійна ненависть може стати мотивом до вчинення умисного вбивства особи, що не сповідає жодної релігії, а також атеїста. Зміст проаналізованих вище

мотивів умисного вбивства буде однаковим й при вчиненні деяких інших умисних злочинів, в яких законодавець передбачив обов'язкову наявність таких мотивів (зокрема, це стосується ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 122, ч. 2 ст. 126, ч. 2 ст. 127, ч. 2 ст. 129 КК). На нашу думку, слід сформулювати наступне правило: якщо при вчиненні умисного тяжкого або середньої тяжкості тілесного uszkodження, побоїв і мордування, катування або погрози вбивством мають прояв мотиви расової, національної чи релігійної нетерпимості, то вчинене кваліфікують за частинами другими тих статей, що передбачають відповідальність за ці злочини. Якщо при цьому відбувається порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань, то вчинене, залежно від тих чи інших обставин, має кваліфікуватися додатково ще й за частинами 2 або 3 ст. 161 КК України. Проте, умисне заподіяння легкого тілесного uszkodження у процесі вчинення злочину, передбаченого ст. 161 КК України, охоплюється поняттям «насильство», про яке зазначено у ч. 2 цієї статті. Поряд з цим, виникла необхідність звернути увагу на непослідовність законодавчої термінології щодо аналізованих мотивів у різних статтях КК України, зокрема такі мотиви підміняються більш абстрактним поняттям «на ґрунті» і прив'язані до категорій «ворожнеча» та «розбрат» замість категорії «нетерпимість» (п. 3 ч. 1 ст. 67) або у них переплутаний порядок (послідовність) вживання вказаних трьох прикметників, які, до речі, вже прив'язуються до категорій «ворожнеча» та «ненависть» (ч. 1 ст. 161) чи «нетерпимість» та «дискримінація» (ч. 1 ст. 300). На нашу думку, напрацьовані положення про специфіку мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості та їх вплив на кваліфікацію вчиненого суспільно небезпечного діяння сприятиме слідчому правильного застосування кримінального законодавства України.

Ефективність розслідування кримінальних пропорушень обумовлена рівнем професійної майстерності слідчих, обсягом одержаних ними теоретичних знань, умінням правильно їх застосовувати при розв'язанні конкретних завдань досудового розслідування. У свою чергу, рівень володіння теоретичними знаннями значною мірою залежить від того, як ці знання викладено у науковій або методичній літературі.

У криміналістичній методиці, а саме в її елементах, знаходять відображення такі структурні складові як: криміналістична характеристика обставин, що підлягають з'ясуванню; особливості порушення кримінального провадження; слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи; побудова версій і планування розслідування; тактика здійснення окремих слідчих (розшукових) дій; профілактичні дії слідчого. Щодо вчинення конкретних злочинів, погляди вчених та практиків на елементи криміналістичної характеристики є іноді зовсім протилежними, особливо, що стосується відокремлення як самостійних елементів, таких як мотив, зняття, спосіб приховування тощо. Попри те, що зазначена структу-

ра є традиційною і апробованою у науці та практиці, її не можна визнати оптимальною, оскільки зв'язок між наведеними елементами, а інформація викладається у розрізненому вигляді. Так, відомості щодо криміналістичної характеристики не завжди враховуються при висвітленні питань з організації і планування розслідування, насамперед при визначенні типових версій, або навпаки, якщо типові версії і позначаються, то без посилань на відповідні дані, відображені у криміналістичній характеристиці [7]. З огляду на вищевказане, вважаємо такими, що заслуговують на увагу, пропозиції розглядати окрему криміналістичну методику у вигляді інформаційно-пізнавальної моделі [8], що ми підтримуємо.

Розслідування вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості потребує вирішення й інших організаційно-тактичних питань, серед яких вважаємо за доцільне звернути увагу на розробку алгоритмів дій та поведінки слідчого відповідно до типових ситуацій та механізму їх впровадження у практичну діяльність слідчих органів, а також побудову необхідних тактичних операцій. Алгоритми, які застосовуються у слідчій діяльності, мають дві головні сфери: пізнавальну і управлінську. Перша пов'язана з вирішенням простих завдань, які піддаються алгоритмізації, тобто тих завдань, що виникають в умовах повної інформаційної визначеності або розв'язуються на підставі типових варіантів; друга належить до процедури управління процесом розкриття та розслідування вбивств і стосується реалізації запланованих тактичних операцій і слідчих дій. Разом з тим, у цьому питанні спостерігається певна диспропорція між потребами практики і рівнем відповідних наукових розробок. Дійсно, судово-слідча та оперативно-розшукова практика відчуває нагальну потребу у розширенні наукових розробок щодо створення окремих алгоритмів дій та поведінки слідчого у різноманітних ситуаціях, що виникають. Щодо цього ми солідарні з ученими, які намагаються змінити напрямок наукових досліджень і перейти від «книжкових методик» до побудови лаконічних, чітких і ясних алгоритмів дій слідчого [9]. «Якби кожен автор нової теорії, монографії, – наголошував Р. Белкін, – завершував свою роботу набором алгоритмів дій з використанням запропонованих новацій, то їх впровадження набувало б реального підґрунтя» [10], що ми підтримуємо.

Висновки. Таким чином, вважаємо, що в організації розслідування умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості пріоритетне значення має криміналістичний аспект. Як свідчить слідча практика відносно дослідженої категорії злочину, одним із важливих завдань для слідчого є правильно організований початковий етап розслідування, під час якого отримується доказова база та на її підставі розробляється комплекс організаційно-тактичних заходів щодо створення *оптимальних умов успішного розкриття і розслідування* вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волобуєв А.Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.09 / А.Ф. Волобуєв ; Нац. юрид. акад. України. – Х., 2002.
2. Герасимов И.Ф. Криминалистические характеристики преступлений в структуре частных методик / И.Ф. Герасимов // Криминалистические характеристики в методике расследования преступлений: межвуз. сб. науч. тр. – Свердловск : УрГУ, 1978. – Вып. 69. – С. 5–10.
3. Ахмедов У.Н. Доказывание мотива национальной или расовой ненависти или вражды по делам о преступлениях против жизни и здоровья : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук : специальность 12.00.09 : Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; Оперативно-розыскная деятельность / У.Н. Ахмедов ; Науч. рук. В.В. Трухачев. – Воронеж, 2008. – 26 с.
4. Зінченко І.О. Деякі проблеми кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 161 КК України / І.О. Зінченко // Проблеми законності. – 2009. – 106. – С. 148–156.

5. Белкин Р.С. Собрание, исследование и оценка доказательств / Р.С. Белкин. – М. : Наука, 1966. – 570 с.
6. Конвенция о привилегиях и иммунитетах специализированных учреждений : утверждена Генеральной Ассамблеей Организации Объединенных Наций 21 ноября 1947 года. Россия участвует с 10 января 1966 г. // Международное публичное право. – Т. 1. – С. 279–310.
7. Жирний Г.Ю. Деякі питання криміналістичної методики / Г.Ю. Жирний // Матеріали наукової конференції «Конституція України – основа модернізації держави та суспільства. 21–22 червня 2001 р., Харків». – Х., 2001. – С. 379–380.
8. Синчук О. Розслідування вбивств: шляхи вдосконалення та оптимізації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/4643/1/Sinchuk>
9. Гавло В.К. Проблемы теории и практики криминалистической методики расследования преступлений : дисс. ... д-ра юрид. наук / В.К. Гавло. – М., 1988. – С. 287.
10. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики / Р.С. Белкин. – М., 2001. – С. 127.

УДК 343.13

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ ЯК ЗАХОДУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Давиденко С.В., к. ю. н.,

доцент кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена проблемам вдосконалення правового регулювання процедури застосування тимчасового доступу до речей і документів як заходу забезпечення кримінального провадження.

Ключові слова: тимчасовий доступ до речей і документів, заходи забезпечення кримінального провадження.

Стаття посвящена проблемам усовершенствования правового регулирования процедуры применения временного доступа к вещам и документам как меры обеспечения уголовного производства.

Ключевые слова: временный доступ к вещам и документам, меры обеспечения уголовного производства.

Davydenko S.V. ACTUAL QUESTIONS FOR APPLICATION TEMPORARY ACCESS TO RULES AND DOCUMENTS AS A MEETING OF PROVISION OF CRIMINAL PROCEEDINGS

The article is devoted to the problems of improving the legal regulation of the procedure for the temporary access to things and documents as a means of ensuring criminal proceedings.

Key words: temporary access to things and documents, measures to ensure criminal proceedings.

Постановка проблеми. Поєднання визначених Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК) заходів забезпечення кримінального провадження із втручанням державних органів до сфери прав і свобод людини, з певними їх обмеженнями, обумовлює необхідність встановлення законодавцем системи гарантій захисту та забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб, які залучаються до участі у кримінальному провадженні. Зважаючи на те, що ці заходи одночасно виступають ефективними засобами захисту прав учасників кримінального судочинства, процесуальний порядок застосування таких заходів забезпечення кримінального провадження повинен збалансовано поєднувати інтереси осіб, до яких вони застосовуються, щодо недопустимості безпідставного обмеження їх прав, та необхідність застосування, у передбаченому КПК

випадку, певного заходу за наявності до того відповідних фактичних і правових підстав.

Однак, наявний механізм забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження відзначається недосконалістю, що негативно позначається на інтересах окремих суб'єктів кримінальних процесуальних відносин, а тому суттєво знижує ефективність здійснюваної кримінальної процесуальної діяльності. У науці кримінального процесуального права ця проблема, що має як теоретичний, так і практичний характер, традиційно залишається важливим сегментом більш широкої за обсягом проблематики забезпечення прав особи при здійсненні кримінального провадження, яка наразі не отримала свого ґрунтового наукового аналізу, що актуалізує її вивчення з урахуванням конституційного тлумачення значущості